

Ivana Vrkatić^{1*}

UDC 34(38)
Originalan naučni rad
Primljen: 10.05.2018.
Prihvaćen: 16.06.2018.

RAZVOJ INSTITUTA ATIMIJE U GRČKOM PRAVU²

APSTRAKT: Reč atimija se najčešće prevodi kao gubitak časti ili gubitak građanskih prava. Institut atimije postoji u većini grčkih prava, ali je svoj vrhunac razvoja dosegno u atičkom pravu. U većini literature se navodi da postoje dve faze razvoja atimije: arhaična i klasična atimija. Arhaična atimija podrazumeva stavljanje van zakona ili izopštenje, dok klasična atimija obuhvata gubitak građanskih prava. Pošto se ne može povući tačna vremenska granica između ove dve faze, a zbog postojanja relikata arhaične atimije u doba klasične atimije, ne može se ni govoriti o odvojenim fazama razvoja ovog instituta, već o njegovoj evoluciji. Potvrđivanje ove teze predstavlja i cilj ovog rada.

KLJUČNE REČI: *atimija, građanska prava, grčko pravo, atičko pravo, izopštenje*

1. Pojam atimije u grčkom pravu

U rečnicima starogrčkog jezika atimija je prevedena kao nepoštenje, prezir, osramoćenje, pogrda, sramota, nečast, gubitak građanskih prava, progonstvo. U literaturi koja se bavi starogrčkim pravom atimija se najčešće prevodi kao gubitak časti ili kao gubitak građanskih prava (S. Avramović, 2010). U korenu reči atimija je *time* – čast, dostojanstvo,

¹ Fakultet za pravne i poslovne studije dr Lazar Vrkatić, Bulevar oslobođenja 76, Novi Sad, ivrkatic@useens.net

² This is an Open Access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution License (<http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

poštovanje, te i suštinski atimija predstavlja negaciju časti. Svoboda navodi da na gortinskim natpisima *tima* (dorski za *time*) označava kaznu i on smatra da se najkasnije od Solonovog vremena menja značenje reči *time* u čast. Takođe, pravi paralelu i sa slovenskim i germanskim srednjovekovnim pravima, gde je kazna bila u vidu naplate, odnosno cene (H. Svoboda, 1905): Paralela se može povući i sa srpskim srednjovekovnim pravom i sa institutom vražde, koja je u sebi obuhvatala kaznu u širem i užem smislu, odnosno označavala je uopšteno kaznu i oblik kažnjavanja u vidu novčane kazne. Ova Svobodina teza može se potvrditi najstarijim pominjanjem atimije u Homerovoj *Odiseji* kada Penelopa kritikuje Antinoja: „Stoga kuću mu jedeš bez naknade (*atimon*) i prosiš mu ženu, sinu mu radiš o glavi, a mene ljuto žalostiš!“ (Homer prema M. Đurić, 2002, str. 313)³

Danijel Alen smatra da je „čast zajedno sa ljutnjom, reciprocitetom i socijalnom memorijom imala fundamentalan značaj u uspostavljanju pravila ponašanja u polisu“ (D. Allen, 2000, str. 60). Mišljenja je da je „nivo časti građanina reflektovao njegovu poziciju u polisu“ i da su „svi građani bili jednaki pred zakonom i imali isti nivo časti u ovom smislu“ (D. Allen, 2000, str. 60). Čast je, prema Danijelu Alenu, „služila da odredi određeni politički i pravni status dodeljen različitim klasama u polisu“ (D. Allen, 2000, str. 60).

Time se nalazi i u osnovi reči *timoria* (kazna) i daje na uvid shvatanja kazne u grčkom pravu. „Kada kazna ogoli prestupnika od časti, simultano vraća tu čast žrtvi, čast koja je oduzeta prestupničkim činom.“ (D. Allen, 2000, str. 60). U rečima *epitimos* (koji ima sva građanska prava) i *entimos* (plemstvo, imati javnu službu), takođe je *time* koren reči (D. Allen, 2000). To ukazuje da je čast imala ključnu ulogu u poimanju pripadnika polisa. Ko nema čast, ne pripada polisu. Ovo isključivo shvatanje časti odrazilo se i na razvoj atimije.

Institut atimije je odlika grčkog prava, ali je svoj vrhunac razvoja dosegno u atičkom pravu. Postoje podaci o atimiji i iz drugih polisa, ali je upitno da li je atimija u njima bila pravni ili moralni koncept. Malobrojni su izvori o atimiji u Sparti pre svega zbog spartanske

³ Homer, *Odiseja*, 16.431, prevod Miloš Đurić, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd 2002, 313; Svoboda smatra da prevod treba da glasi: „Čiju kuću ti, bez nadoknade, haračiš.“

zatvorenosti i ksenofobije, ali i nepostojanja navike da se u većoj meri koristi pismo. Stoga autori tih izvora nisu Spartanci, već Atinjani Ksenofon i Tukidid, Herodot iz Halikarnasa i Plutarh, romanizovani Grk koji je živeo na prelazu iz prvog u drugi vek nove ere. Reč *atimous* pojavljuje se u tim izvorima samo jedanput i to u Tukididovom delu „Peloponeski ratovi“⁴, gde i ima značenje gubitka građanskih prava (Tukidid prema D. Obradović, 2010, str. 284). Postoji, međutim, jedan specifičan izraz u Sparti – *ta kala*, koji se prevodi kao častan život (D. MacDowell, 1986) i odnosi se, pre svega, na način života koji je jedan Spartanac trebalo da vodi tokom čitavog životnog veka. U dečastvu se spartijati obučavali za vojnički život (*agoge*) a kao odrastao čovek bio je član *sisitije* (feditije), gde su svi članovi jedne vojne jedinice zajedno obovali; bio je obavezan da plaća održavanje *sisitije* i morao je da pokaže hrabrost u bitkama (D. MacDowell, 1986). Ukoliko spartijati ne bi ispunili gore navedene obaveze bio bi najpre kažnjen izuzimanjem iz plemenskog aristokratskog sloja, što je za sobom povlačilo i određene pravne posledice. Kukavičluk je za Spartance bio najveća sramota i oni ne samo da su takve osobe kažnjavali gubitkom prava, nego su ih primoravali da budu prljavi, da nose ogrtače sa obojenim zakrpama i da briju samo jednu stranu brade, kako bi ih lakše raspoznavali (Plutarh prema Z. Dukat, 1988).⁵ Mogao ih je udariti ko god je hteo i nije bilo dozvoljeno da se žene ili da se žene iz njihovih porodica udaju (Plutarh prema Z. Dukat, 1988).

Mekdael je, na osnovu tih malobrojnih izvora, napravio jednu kratku analizu *atimije* u Sparti. Spartijatu za kojeg je utvrđeno da se ponašao kukavički bilo je zabranjeno da obavlja javne funkcije i bio je, verovatno, isključen i iz ostalih političkih aktivnosti, pre svega iz pri-

⁴ Tukidid, *Peloponeski ratovi*, 5.34.2; „...Lakedemonci ih liše nekih građanskih prava, tako da nisu mogli da budu birani u javnu službu, niti da što kupuju ili prodaju. Međutim, tokom vremena opet su postali punopravni građani (Tukidid, prema D. Obradović, 2010, str. 284). Mekdaelov prevod se unekoliko razlikuje: „Even though they already held some offices, they were disfranchised. The effect of the disfranchisement was that they could not hold office, and had no authority to buy or sell anything. But later on they were enfranchised again.“ (D. Macdowell, 1986, str. 44).

⁵ Plutarh, Agesilaj 30.3 „Takvi, naime, ne samo da se isključuju iz svake javne službe nego je čak sramotno dati ženu za jednoga od njih ili uzeti njihovu; svatko tko ih susreće može ih po volji udarati. Moraju trpjeti da hodaju naokolo zapašteni i bijedni, nose ogrtače s raznobojnim zakrpama i pola brade briju, a pola puštaju da rasti.“ (Plutarh, prema Z. Dukat, 1988, str. 339).

sustvovanja zasedanju skupštine (D. MacDowell, 1986). Kupoprodajni ugovori, koje bi takvo lice sklopilo, bili bi ništavi i, ukoliko bi ga neko napao, ne bi smeo ni fizički ni zakonski da se osveti (D. MacDowell, 1986). Ne postoje podaci da li je taj gubitak prava bio trajan ili privremen i da li se mogao ukinuti pokazanom hrabrošću u budućim vojnim aktivnostima (D. MacDowell, 1986).

Atimija se uglavnom vezuje za atičko pravo i to iz dva razloga. Prvi razlog je taj da najveći broj izvora, koji se dotiču ovog instituta, potiče sa prostora Atike a drugi da se od svih grčkih polisa najviše u Atini razvio koncept građanskih prava. Građanska prava u klasičnoj Atini se ni u kom slučaju ne mogu poistovetiti sa modernim pojmom građanskih prava. Pojam građanskih prava nije postojao u to vreme, već se govorilo o pravu učešća u polisu (*metechein tes poleos*). Ovo pravo su imali samo punoletni muški stanovnici polisa, koji su poticali iz braka dvoje Atinjana.⁶ Žene jesu bile građanke Atine, ali nisu imale ni pravnu ni poslovnu sposobnost, a samim tim ni politička prava. Njihova uloga u polisu je bila pre svega u održavanju *oikos*-a, kao i u organizovanju religijskih festivala.

2. Vrste atimije u atičkom pravu

U većini literature koja se bavi atičkim pravom navodi se da postoje dva tipa ili dve faze razvoja atimije i uglavnom se posmatraju odvojeno. Prvi tip atimije koja se naziva još i arhaična ili primitivna (A.R.W. Harrison, 1971) atimija, čast i nečast shvata u isključivom obliku. Nečastan čovek, kao takav, ne pripada zajednici, biva lišen svih prava i stavlja se van zakona, čime je omogućeno i dozvoljeno njegovo ubistvo od strane bilo kog punopravnog člana polisa, a takva atimija se može prepoznati korišćenjem izraza *atimos esto*. Drugi tip atimije se najčešće naziva klasičnom atimijom i njeno uspostavljanje se vezuje za Solonove

⁶ Periklovim zakonom (451/450. g. pre n. e.) uvedeno je pravilo da oba roditelja moraju biti Atinjani; procedura kojom se proveravalo da li neko ispunjava uslove za dodeljivanje građanstva je bila *dokimasia ton ephebon* i ona se sastojala iz dve faze. Prvo se procenjivalo, po fizičkom razvoju ili po izjavama svedoka, da li je kandidat zaista punoletan, a zatim se utvrđivalo da li kandidat ima pravo da bude građanin tj. da li može da ima udeo u zajednici (*metechein tes poleos*). Kandidat je imao pravo žalbe na negativnu odluku Veća deme, ali se mogao suočiti sa porobljavanjem ukoliko bi opet bio odbijen (Aristotel, Ustav atinski 42.1) (Aristotel prema P. Jevremović, 1997).

reforme sa početka VI veka pre n. e. Klasična atimija je za razliku od arhaične više pravni nego moralni koncept. Pošto Atinjani nisu bili skloni kodifikaciji, ne postoji jedan zakon o atimiji, već postoji niz zakona koji se odnose i na nju. Zbog nedostatka preciznih podataka i izvora o tome kada dolazi do prelaza iz arhaične u klasičnu atimiju, u ovom radu će dominirati teza o evoluciji atimije iz arhaične u klasičnu, odnosno o njenom prelasku iz običajno-moralnog u pravni koncept.

a) Arhaična atimija

Svoboda smatra da je izraz *atimos* u atičkom pravu starijeg tipa značio *Rechtlos* (stavljen izvan zakona) ili *Vogelfrei* (slobodan kao ptica, prepušten sam sebi), a ne *Ehrlos* (obeščašćen) (H. Swoboda, 1905). U ranijem dobu smisao atimije bio je širi od onog koji je dobila kasnije a Svoboda navodi da izraz *atimoi* u Solonovom restitucijskom ediktu treba razumeti kao – osuđeni počinioci su amnestirani (H. Swoboda, 1905).⁷ Prema njegovom mišljenju, izraz *atimos teh nato* u starijem dobu označava nekažnjivo ubistvo lica koje se označava kao *atimos*, a *atimos esto* znači biti stavljen van zakona ili izopšten (*Vogelfrei*) (H. Swoboda, 1905).⁸ Takođe, vrlo rano je počeo da se koristi izraz *atimos kai polemios esto*, gde se izopšteni izjednačava sa neprijateljem (*polemios*) i ovaj izraz se koristi umesto izraza *atimos esto*. Svoboda smatra da izopštenje u sebi obuhvata gubitak građanskih prava, usmrćivanje i progonstvo. Ono predstavlja kaznu za onog građanina koji je zaboravio svoje dužnosti prema zajednici i, preduzimajući napad na nju, gubi sva ona

⁷ Plutarh Solon 19.4; Plutarh, *Slavni likovi antike I*, prevod Miloš N. Đurić, Matica srpska, Novi Sad, 1990, 87; Svobodin prevod se bitno razlikuje i od prevoda Miloša N. Đurića na srpski jezik i prevoda Bernadote Perin na engleski jezik, gde je *atimos* shvaćen kao obeščašćen tj. kao *disfranchised*; Plutarch, *Plutarch's Lives*, prevod, Bernadotte Perrin. Cambridge, MA. Harvard University Press. London. William Heinemann Ltd. 1914. , <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0063%3Achapter%3D19%3Asection%3D427>. april 2018.

⁸ Svoboda se poziva na Aristotelov *Ustav atinski* 16.10. I ovde se njegov prevod razlikuje od prevoda na srpski i na engleski jezik gde se *atimos esto* prevodi kao lišavanje građanskih prava tj. kao *disfranchised*; Aristotel, *Ustav atinski*, prevod Petar Jevremović, Plato, Beograd 1997, 48; *Aristotle in 23 Volumes*, Vol. 20, prevod H. Rackham. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1952, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0046%3Achapter%3D16%3Asection%3D10>, april 2018.

prava koja mu pripadaju i postaje neprijatelj svoje zemlje (H. Swoboda, 1905). U grčkim pravima je izopštenje bilo izricano u slučajevima: pokušaja ukidanja ili menjanja zakona, povrede osnovnih odredaba nekog državnog sporazuma ili otpadništva od sporazuma, rušenja ustava ili uspostavljanja tiranije, izdaje ili veleizdaje zemlje (H. Swoboda, 1905).⁹ Izopštenje nastupa uvek *ipso facto* i bilo je praćeno javnim izvršenjem kazne i to za sve javne delikte koji su ugrožavali zakonitost i uređenje zajednice i koji su bili opravdani tradicionalnim običajima (H. Swoboda, 1905). Promenu značenja izraza *atimos esto*, odnosno *atimos einai*, Svoboda primećuje u Solonovom zakonu o neutralnosti, kojim se kažnjavaju obeščašćenjem (*atimos einai*) i progonstvom iz polisa svi oni koji se nisu pridružili nijednoj strani u slučaju pobune (H. Swoboda, 1905).¹⁰ Istovremeno dolazi do menjanja značenja reči *time* u čast pošto se uvodi nova kazna gubitka građanskih prava za koju se upotrebljava izraz *atimos esto* (H. Swoboda, 1905). Takođe, dolazi do promene u dodatku izraza *atimos kai polemios esto* u *kai nepoinei tehno* (da se nekažnjeno ubije) i u *kai ho an pathe nepoinei pasheto* (a ako bi poginuo neka pogine nekažnjeno) (H. Swoboda, 1905). Od poslednje dekade V veka p. n. e. izraz *atimos* se ne upotrebljava za izopštenog, koji se od tog doba označava kao *polemios* sa ili bez dodataka, a pred sam kraj V veka koristi se za izopštenog termin *agogimos* (onaj koga treba odvesti u tamnicu ili ropstvo) (H. Swoboda, 1905). Ova promena je značajna jer država preuzima ulogu u izvršenju kazne tj. ona postaje toliko jaka da može i zahteva da samostalno sankcioniše. *Agogimos* je lice izopšteno u užem smislu, a od građana se zahteva da takvo lice izruče državnim organima koji će izvršiti kaznu (H. Swoboda, 1905).

Svoboda je svoju tezu razvoja atimije upotpunio i izvorima van prostora Atike, dokazujući time da atimija nije bila samo atički institut. Većina tih izvora bavi se, međutim, više atimijom u arhaičnom smislu

⁹ Delimična potvrda ove teze može se pronaći u Plutarhovo biografiji Solona gde se navodi da je Areopag pre Solona za ubice i poklonike tiranide izricao kaznu progonstva. Njihova kazna nije ukinuta ni sa donošenjem Solonovog zakona o amnestiji. Plutarh Solon 19.4 (Plutarh prema M. Đurić, 1990).

¹⁰ Prevod Petra Jevremovića se razlikuje od Svobodinog prevoda a i prevoda Rakhama, pošto *poleos me metehein* prevodi kao lišavanje građanskih prava, a ne kao proterivanje iz grada (Aristotel prema P. Jevremović, 1997). Možda bi najbolji prevod bio neučestvovanje u polisu. (I.V.).

tj. izopštenjem,¹¹ dok Svoboda vidi jedino u odluci Hipoknemidskih Lokrana upotrebu atimije u smislu gubitka građanskih prava (H. Swoboda, 1905).

b) Klasična atimija

Klasična atimija je imala za cilj da građanina koji nije poštovao moralne norme polisa kazni unutrašnjim izgnanstvom, odnosno *atimos* doživljava društveni zaborav ili društvenu izolaciju. Danijel Alen smatra da atimija nije služila pamćenju već zaboravljanju i da *atimos* postaje nevidljiv čovek u polisu (D. Allen, 2000). Teza da je atimija imala svrhu društvenog zaborava potvrđuje se nizom zabrana koje su bile uperene prema potpuno atimisanom licu, dok je za delimično atimisana lica bila predviđena samo pojedinačna zabrana. Zajedničko tim zabranama jeste da se atimisanjoj osobi onemogućući učestvovanje u javnom prostoru i javnom životu polisa. Unutrašnja izolacija u periodu mira, koju je atimija nametala, možda je bila i najteža kazna (D. Allen, 2000).

Naime, *atimos* nije smeo da ulazi u svetilišta i na Agoru, nije smeo da govori u Eklesiji ili na sudu, nije mogao biti član veća Bule, sudija i magistrat, a u nekim slučajevima bilo je zabranjeno sahranjivanje takvog lica na tlu Atike.¹²

Zabrana ulaska u svetilišta isključivala je atimisanu osobu iz religijskog života polisa koji je predstavljao bitan segment života zajednice. Ova zabrana je imala i religijski karakter pošto se smatralo da *atimos* svojim prisustvom u svetilištima (naročito osobe osuđene za ubistvo) onečišćuje sveti prostor. Ukoliko je neko onemogućen da uđe u svetilište, samim tim ne može da iskaže poštovanje prema bogovima, što za posledicu ima nezadovoljstvo bogova. Božje kazne za razliku od ovozemaljskih kazni, koje su zakonom propisane i utvrđene, bile su nepredvidive i vremenski neograničene. Čovek nikada ne zna kada će ga bog

¹¹ Presuda protiv Filona i Stratokla iz Amfipolisa: „Odlučeno je pred narodom da se Filon i Stratokle, kao i njihova deca, proteraju iz Amfipolisa i sa zemlje amfipoljske zauvek, a ukoliko budu uhvaćeni, biće sa njima postupano kao sa neprijateljima i biće ubijeni nekažnjeno (*polemios kai nepoinei tehnanaí*); Psefizma o uređenju prilika u Eritreji: „Ako neko za novac izda tiranima Eritreju, neka on i njegova deca budu nekažnjeno ubijeni (*nepoinei tehnato*).

¹² Zabrana sahranjivanja je poznata kao *ataphia*. Prestupnik se nakon smrti ostavljao van granica polisa, jer se smatralo da tako neće ni na koji način onečišćavati polis.

kazniti, da li će samo njega kazniti ili čitavu porodicu ili, čak, i nerođeno potomstvo. Ne zna, takođe, kako će izgledati ta kazna. Mogla bi da bude u vidu bolesti, neke prirodne katastrofe ili nečeg sličnog. Pretnja božjom kaznom izaziva kod pojedinca strah i strepnju koji ga prate do kraja života. Zabrana ulaska na agoru, koja je bila centar trgovačkog i društvenog života Atine, faktički je onemogućavala atimisanu osobu da se bavi trgovinom i da učestvuje u društvenom i poslovnom životu polisa. Atimisanom licu je bilo zabranjeno da govori u Eklesiji zbog mogućnosti lošeg savetovanja članova skupštine koji bi, u tom slučaju, doneli pogrešnu odluku.

Zabrana obraćanja sudu u svojstvu i tužioca i branioca bila je, možda, jedna od najtežih posledica za atimisanu osobu, jer je ona ostajala bez sudske a samim tim i pravne zaštite. Mekdauel smatra da je ova zabrana bila najiritantniji deo atimije, jer je *atimos* mogao da trpi mnoge lične povrede i uvrede samo zato što nije mogao da tuži (D. Macdowell, 1978). Postojao je, međutim, izuzetak u slučaju da je to maltretiranje podložno tužbi *graphe*¹³ – u tom slučaju bi *atimos* mogao da pronađe prijatelja koji bi to uradio umesto njega (D. Macdowell, 1978). Takođe, ukoliko bi *atimos* bio ubijen, rodbina bi mogla da podigne tužbu za ubistvo (D. Macdowell, 1978).¹⁴ Zabrana govora

¹³ Tužba *graphe* se vrlo često prevodi kao „javna tužba“. Međutim upotreba termina „javna tužba“ može dovesti do pomišljanja da je u atičkom pravu postojala podela na javno i privatno pravo, što nije tačno. Atinjanima je ta vrsta podele bila nepoznata. Ono što se sa današnje tačke gledišta posmatra kao javno pravo „za punopravnog Atinjanina je bila i njegova privatna stvar“. Tužbu *graphe* mogao je podići bilo koji punopravni atinski građanin, ali ne samo za dela koja se sa današnje tačke gledišta tiču javnog prava, već i za dela za koja se danas smatra da imaju isključivo privatnopravni karakter (poput *graphe* protiv neženja ili *graphe* za preljubu) (S. Avramović, 1982).

¹⁴ Hansen iznosi niz dokaza koji su u suprotnosti sa Mekdauelovom tvrdnjom (M. Hansen, 1976); Lisija 6. 24: „Nakon što je izazvao smrt onih koje je navodno najviše cenio, pušten je po osnovu davanja tačnih informacija: vi ste potom usvojili poseban dekret po kojem je njemu zabranjen pristup tržnicama i hramovima, tako da i u slučaju da se on nađe oštećen od strane njegovih neprijatelja nije u mogućnosti da traži obeštećenje.“ (prevod sa engleskog I.V.); Lysias, *Lysias*, engleski prevod W. R. M. Lamb, M.A. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1930.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Lys.+1.33&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0154>, 28. april 2018; Isej 10.20: „Iz tog razloga moj otac nikada nije započeo parnicu za imanje. Tada je počeo Korintski rat, u kojem smo moj otac i ja imali obavezu da služimo, te nijedan od nas nije mogao tražiti pravdu. Nakon što je mir ponovo nastupio, imao sam poteškoće sa državnom riznicom, te mi je bilo otežano da se potražujem od mojih supanika.

u Eklesiji i na sudu nije povlačila za sobom i zabranu prisustva u ovim institucijama.

Mekdauel je u dilemi u vezi sa gubitkom ostalih prava i obaveza. Smatra da se *atimos* mogao i dalje oženiti Atinjankom i posedovati zemlju a, takođe, bio je podložan i plaćanju poreza i služenju vojne službe (D. Macdowell, 1978).

Hansen smatra da je klasična atimija bila kazna *par excellance*, jer je pogađala „Atinjanina u njegovom statusu građanina, ali ne za dela koja je počinio kao privatno lice i nikada se nije davala u slučajevima nasilja i dela protiv imovine“ (M. Hansen, 1976, str. 24). Debora Kamen (Deborah Kamen) saglasna je sa Hansenom, ali uz primedbu da su Atinjani dela za koja je podrazumevana atimija u većini slučajeva smatrali javnim deliktima (D. Kamen, 2013).

Pitanje je: koji je sloj stanovništva bio više kažnjavan atimijom tj. da li su to bili bogati ili siromašni? Isokrat daje pogled savremenika na neravnopravno kažnjavanje građana Atine. Tvrdi da se bogati kažnjavaju novčanom kaznom a siromašni atimijom koja je za njega veće zlo od progonstva, pošto *atimos* ostaje da živi među svojim sugrađanima potpuno lišen građanskih prava.¹⁵ Hansen ima u potpunosti suprotno mišljenje i smatra da su češće bili kažnjavani članovi atinske elite, a naročito su političari, kao najbrojniji u eliti, bili izloženi neprekidnoj opasnosti od kažnjavanja atimijom (M. Hansen, 1976).

Priloženo ide u korist našem stavu i ponašanju u ovom slučaju“ (prevod sa engleskog I.V.); Isaeus, *Isaeus*, engleski prevod Edward Seymour Forster, M.A. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1962.

<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0142%3Aspeech%3D6%3Asection%3D47>; 28. april 2018;

¹⁵ Isokrat 16.47: „Iako su po našem zakonu iste kazne propisane za sve, ipak pravni rizik nije isti za sve; naprotiv, bogat rizikuje novčanu kaznu, dok oni koji su unesrećeni okolnostima, kao u mom slučaju, suočavaju se sa opasnošću gubitka prava glasa i koja je veća nesreća od izgnanstva samog po mom mišljenju; jer gora je sudbina živeti bez prava građanina među sugrađanima, nego biti stranac među tuđinima“ (prevod s engleskog I. V.) Isocrates. *Isocrates in three volumes*, engleski prevod, George Norlin, Ph.D., LL.D. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1980. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0144%3Aspeech%3D16%3Asection%3D47>, 27. april 2018.

3. Razvoj ili evolucija atimije u antičkom pravu

Za razliku od Svobode, Danijel Alen se priklanja mišljenju da je atimija bila specifična kazna za političko gubljenje prava i da se prvobitno koristila za opisivanje progonstva onih koji su u potpunosti izbačeni iz zajednice (D. Allen, 2000). U klasičnom dobu atimija je evoluirala u ograničenu formu gubitka prava, a samo izvršenje te kazne oslanjalo se više na delovanje privatnih građana i čitave zajednice, nego na magistratre (D. Allen, 2000).

Hansen po pitanju razvoja atimije iznosi dva kontradiktorna gledišta. Prema prvom, u IV veku p. n. e. *atimoi* su bili zakonski nezaštićeni, ali ipak nisu bili stavljeni izvan zakona. On taj zaključak izvodi iz činjenice da je bilo gotovo nemoguće nekažnjeno ubiti takvo lice, jer u slučaju da su članovi njegove porodice *epitimoi* tada bi oni imali pravo da podignu *dike fonou* (tužbu za ubistvo) (M. Hansen, 1976). Drugo Hansenovo gledište izražava stav da granica između arhaične i klasične atimije i nije tako jasna. Ono što ih jasno razlikuje jeste to da je u klasičnom dobu *atimos* mogao biti nekažnjeno ubijen, dok je u arhaičnom dobu to bila građanska dužnost (M. Hansen, 1976). Hansen, takođe, navodi da ne postoji dokaz o bilo kom zakonu koji se bavi prekršajima protiv atimisanih lica i kaže da su ona u IV veku pre nove ere bila *de facto* pravno nezaštićena (M. Hansen, 1976). Uvođenje klasične forme atimije vezuje za period ukidanja tiranije i demokratskih reformi između 510. i 507. g. p. n. e. (M. Hansen, 1976). Klasična atimija je po njegovom mišljenju bila kazna koja je sadržavala gubitak časti u dodatku gubitka prava. (M. Hansen, 1976).¹⁶

Mekdauel smatra da je u VI i ranom V veku pre n. e. atimija predstavljala stavljanje izvan zakona i da je *atimos* mogao biti ubijen, maltretiran ili je njegovu imovinu mogao otetiti bilo ko, ne podležući tužbi ili kazni. Smatra da se takva atimija mogla primenjivati i na strance a kao primer navodi Artmija iz Zeleje kojem je Kimonovim dekretom (između 477. i 450. g. p. n. e.) nametnuta atimija, jer je potkupio narod na Peloponezu za podršku Persijancima (D. MacDowell, 1978). O Artmiju postoje dva svedočanstva u izvorima: jedno je u Demostenovom

¹⁶ Kao dokaz navodi osudu Antifona i Arheptolemusa u Plutarhovo biografiji Antifona 834. A.

govoru „Treća Filipika“,¹⁷ a drugo u Plutarhovoju biografiji Temistokla.¹⁸ U oba govora se koristi izraz *atimos* za Artmija i njegovu porodicu, s tim da ga Demosten koristi sa dodatkom *kai polemios*, što upućuje na arhaičnu atimiju. Prevodi reči *atimous* u Plutarhovom delu o Temistoklu, i na srpskom i na engleskom jeziku, dovode do nedoumice pošto se ta reč prevodi kao gubitak građanskih prava. Taj prevod nije adekvatan, jer Artmije i njegova porodica ni u kom slučaju nisu mogli biti lišeni građanskih prava, jer ih kao stranci nisu ni mogli imati. Kasni V vek pre nove ere je za Mekdauela vreme promene atimije i od tada predstavlja isključivanje od privilegija atinskog javnog života i odnosi se isključivo na punopravne građane Atine (D. MacDowell, 1978).

Harison, s druge strane, smatra da su u IV veku p. n. e. paralelno postojala dva tipa atimije – primitivni i normalni (A. R. W. Harrison, 1971). Po njegovom mišljenju, atimija se može posmatrati kao stavljanje izvan zakona kada su ispunjeni jedan ili svi uslovi koji obuhvataju potpunu konfiskaciju imovine, proširenje atimije na čitavu porodicu (*genos*) atimisanog lica, trajni progon iz polisa i, eventualno, smrtnu kaznu (A.R.W. Harrison, 1971). Samopomoć je u praksi u IV veku p. n. e. zamenjena procedurom *apagoge*, koja obuhvata hapšenje prestupnika uhvaćenog *in flagranti* od strane građana i pritvor do saslušanja, a stari tip atimije je faktički zamenjen smrtnom kaznom (A. R. W. Harrison, 1971).

Menvil (Manville) smatra da se ne može govoriti o razdvojenim fazama atimije, već o njenoj evoluciji (B. Manville, 1980). Sve privilegije

¹⁷ Demosten 9.42–45 „Artimije, sin Pitonakov iz Zeleje, bez prava je i neprijatelj (*atimos kai polemios*) naroda atenskoga i njegovih saveznika i on i njegovo pleme.' Zatim je zabilježen uzrok, zašto je to bilo: 'Zato što je zlata iz Medije u Peloponez donio.' Tako glasi taj natpis. Sada sudite, tako vam bogova, kaka je nekad duh ili kaka je svijest bila u tadašnjih Atenjana, kad su tako postupali! Oni nekoga Zelejanina Artmija podanika kralja perzijanskog (jer Zeleja spada k Aziji), zato što je u službi svojega gospodara zlata donio u Peloponez, ne u Atenu, označiše neprijateljem svojim i svojih saveznika i njega (*kai atimous*) i njegovo pleme (*kai genos*) da su bez prava. A to nije samo onako običan gubitak građanskog prava (*atimian*),- jer što bi kakomu Zelejaninu bilo stalo do toga, hoće li mu se kratiti opće pravo atensko? (Ali to ovo ne znači),- već u zakonima o ubistvu stoji o onima, koji ne smiju na sudu da rad ubistva podignu parnicu, pisano i kaže: 'Bez prava neka umre! (*kai atimos fesi tehato*)' To upravo znači, da je nekriv onaj, koji takvoga čoveka ubije.“ (Demostenovi izabrani govori prema Stjepan Senc, 1914, str. 110).

¹⁸ Plutarh, Temistokle 6.3. „To isto dogodilo se i sa Artmijem iz Zeleje: Na predlog Temistoklov i njega i njegovu decu i unučad ubeležiše među ljude lišene građanskih prava (*atimous*), zato što je persijsko zlato doneo među Helene.“ (Plutarh prema Miloš N. Đurić, 1990, str. 14).

koje su se gubile atimijom nisu mogle biti izgubljene dok nisu bile ustanovljene zakonom. Ključni momenat u evoluciji atimije jeste Solonov zakon o *stasisu* kojim je stvoreno legalno građanstvo tj. epitimija (B. Manville, 1980). Atimija je tek posle Solona prvi put sadržavala u sebi gubitak učešća u polisu (B. Manville, 1980). Naime, atimija je evoluirala kao antonim epitimije. Menvil je mišljenja da je atimija posle slučaja Artmija iz Zeleje bila rezervisana samo za Atinjane (B. Manville, 1980).

a) Institut dozvoljenog ubistva

Imajući u vidu sva izneta stanovišta, čini se da je teza o evoluciji atimije verovatnija. Ovo utoliko pre jer se i u klasičnom dobu javljaju relikti arhaične atimije u vidu dozvoljenog ubistva preljubnika¹⁹ i preljubnice²⁰, noćnog lopova²¹, rušitelja demokratije²², lica koja su prekršila

¹⁹ Demosten 59.87: „Za onog koji je uhvaćen u preljubi (ili kao preljubnik), neće biti zakonito za onog koji ga je uhvatio u preljubi da nastavi da živi sa svojom ženom i ako tako uradi, on će izgubiti građanska prava i neće biti zakonito za ženu koja je počinila prevaru da prisustvuje javnim žrtvovanjima; i ukoliko im bude prisustvovala, može joj se odrediti svaka vrsta kazne, osim smrtne, i to bez posledicab (*nepoinei pasheto*).“ (prevod sa engleskog I. V.); Demosthenes. Demosthenes engleski prevod Norman W. DeWitt, Ph.D., and Norman J. DeWitt, Ph.D. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd., 1949. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Dem.+59.87&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0070>, . 28. april 2018. Lisija 1.30: „Čujte gospodo, kako sam Sud Aeropaga, u kojem je u naše kao i u vreme naših očeva, propisano suđenje u tužbama za čin ubistva, izričito kaže da ko god traži osvetu protiv preljubnika uhvaćenog na delu sa njegovom ženom, neće biti osuđen za ubistvo.“ (prevod sa engleskog I. V.); Lysias, *Lysias*, engleski prevod W. R. M. Lamb, M.A. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1930. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Lys.+1.33&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0154>, 28. april 2018.

²⁰ Demosten 59.87: „Za onog koji je uhvaćen u preljubi (ili kao preljubnik), neće biti zakonito za onog koji ga je uhvatio u preljubi da nastavi da živi sa svojom ženom i ako tako uradi, on će izgubiti građanska prava i neće biti zakonito za ženu koja je počinila prevaru da prisustvuje javnim žrtvovanjima; i ukoliko im bude prisustvovala, može joj se odrediti svaka vrsta kazne, osim smrtne, i to bez posledica (*nepoinei pasheto*).“ (prevod sa engleskog I.V.); Demosthenes. Demosthenes engleski prevod Norman W. DeWitt, Ph.D., and Norman J. DeWitt, Ph.D. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd., 1949. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Dem.+59.87&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0070>, . 28. april 2018.

²¹ Platon prema B. Pavlović, 1990.

²² Andokid 1.96–97; „Svako ko svrgne demokratiju u Atini ili vrši službu kada je demokratija svrgnuta, biće neprijatelj (*polemios esto*) Atinjana i biće ubijen nekažnjeno

progonstvo²³, ubistva u samoodbrani²⁴, pa se usled toga ne može postaviti jedna kruta granica između arhaične i klasične atimije.

U klasičnom atičkom pravu postojao je, pored insituta umišljajnog i nehatnog ubistva, institut dozvoljenog ili nekažnjivog ubistva (*dikaios phonos*). Jedno od najstarijih pominjanja ovog instituta u zakonskim tekstovima je bilo u Drakontovom zakonu o dozvoljenom ubistvu sa kraja VII veka p. n. e. i to na dva mesta. U prvom slučaju se navodi da ukoliko neko ubije ubicu ili bude odgovoran za ubistvo ubice koji se pridržavao svojih zakonskih ograničenja sledi kazna kao da je počinjeno ubistvo Atinjanina.²⁵ Iz toga proizilazi da je bilo dozvolje-

(*nepoinei teh nato*), njegova imovina biće konfiskovana i 1/10 od nje pripašće boginji; i onaj koji ubije ili pomaže u planiranju ubistva takvog čoveka, biće čist i slobodan od svake krivice. I Atinjani će se zakleti nad neokaljanim žrtvama po plemenima i demama da će ubiti takvog čoveka. ZAKLETVA: Usmrtiću i rečima i činom i odlukom i svojim rukama, ako sam u stanju, onoga ko bi vladao na način koji bi ugrožavao demokratiju u budućnosti i onoga koji bi težio da uspostavi tiraniju ili sklopi savez sa tiraninom.“ (prevod sa engleskog I.V.); Andocides. *Minor Attic Orators in two volumes 1*, Antiphon Andocides, engleski prevod K. J. Maidment, M.A. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1968, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0018%3Aspeech%3D1%3Asection%3D96>, 25. april 2018.

U „Ustavu atinskom“ (16.10) navodi se da su u vreme Pizistrata postojali blagi zakoni koji se tiču tiranije i citira se zakon o uspostavljanju tiranije: „... ako neko podigne bunu da bi se dokopao tiranije, ili ako neko pomogne pri uspostavljanju tiranije, on i njegov rod biće lišeni građanskih prava (*atimon einai*).“ (Aristotel prema P. Jevremović, 1997, str. 48).

²³ Lisija 1.65.

²⁴ Demosten 23.53; Demosten 23.53, 60 i 21.71-75, Platon, Zakoni, 9. 874c; Demosten 23.60: „U slučaju da bilo koji čovek, tokom nasilnog i ilegalnog držanja drugog, bude ubijen u samoodbrani neposredno posle, za njegovu smrt neće biti kazne (*nepoinei tehnanai*). Ovo su uslovi ubistva u okviru zakona. Ako bilo koji čovek, dok upotrebom nasilja i ilegalno drži drugog, bude ubijen neposredno posle u samoodbrani, zakon ne propisuje nikakvu kaznu za njegovu smrt (*nepoinei tehnanai*). Molim vas da obratite pažnju na mudrost ovog zakona. Dodajući termin ‘neposredno posle’ nakon ukazivanja na uslove legalnog ubistva, zakonodavac je isključio predumišljaj da se nasilnik povredi, a izrazom ‘u samoodbrani’, pojasnio da daje zadovoljenje onome koji je stvarna žrtva, i nijednom drugom čoveku. Tako zakon dozvoljava ubistvo u neposrednoj samoodbrani; međutim Aristokrat ne pravi takav izuzetak. On kaže, bez ograničenja ‘ako bilo ko počinu ubistvo’, što bi značilo i u slučaju da počinu pravedno ubistvo, ili kako zakon nalaže.“ (prevod sa engleskog I. V.); Demosthenes, prevod na engleski jezik A. T. Murray, Ph.D., LL.D. Cambridge, MA, Harvard University Press; London, William Heinemann Ltd. 1939, <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Dem.+23+60&fromdoc=Perseus%3Atext%3A1999.01.0074>, 28. maj 2014.

²⁵ IG I³ 104

no ubiti ubicu koji se nije pridržavao ograničenja propisanih zakonom. Drugi slučaj se odnosi na opravdano ubistvo u samoodbrani kada žrtva usled nasilnog ponašanja napadača bude izazvana da izvrši ubistvo.²⁶ Da bi se sprečila zloupotreba instituta dozvoljenog ubistva osnovan je poseban sud za ovakve slučajeve (Aristotel prema P. Jevremović, 1997).²⁷ Taj sud se zvao Delfinijum i bio je podignut u čast Apolona Delfinosa i Artemide Delfine. Delfinijum je najverovatnije osnovan nakon Solonovih reformi (W. W. Hyde, 1918). Na ovom sudu se nije raspravljalo o tome da li je neko počinio ubistvo, već o okolnostima pod kojima je ono učinjeno, odnosno da li je bilo u skladu sa zakonom (Aristotel prema P. Jevremović, 1997). Porodica i rodbina podizali bi tužbu kada su sumnjali da je njihov bližnji ubijen, u slučajevima koje zakon proglašava za opravdano ubistvo (S. Gligić, 2014). Optuženi su u postupku morali obazrivo da izlažu odbranu, jer bi u suprotnom mogli biti optuženi za umišljajno ili nehatno ubistvo za šta je sledila smrtna kazna, odnosno progonstvo (S. Gligić, 2014). Optuženi je na prvo pitanje morao da odgovori da je delovao u skladu sa zakonom. Ukoliko se utvrdi da nije u pitanju dozvoljeno ubistvo, optuženi bi bio kažnjen smrtnom kaznom i konfiskacijom imovine, odnosno mogao je da ode u dobrovoljno progonstvo pre izgovorenog završnog govora. S druge strane, optuženi je svoju odbranu zasnivao na tome da je ubistvo izvršeno u skladu sa zakonom a da je ponašanje žrtve dovelo do toga. Naročito u slučajevima ubistva lopova ili ljubavnika uhvaćenog *in flagranti* ili ubistva gde je dozvoljena samopomoć, ponašanje žrtve se stavljalo u prvi plan (S. Gligić, 2014). Nekažnjiva ubistva su imala i religijsku pozadinu. Postojalo je verovanje da čovek koji nasilno pogine, posle smrti, proganja svoga ubicu čime će čitava zajednica biti onečišćena (*miasma*). Platon u „Zakonima“ daje podatak da je ubica morao da beži od ubijenog godinu dana i da je morao da napusti svoju domovinu jer ubijeni obilazi mesta koja su mu bila draga (Platon prema B. Pavlović, 1990). Ukoliko se ubica bude toga pridržavao, porodica ubijenog će mu nakon tog roka oprostiti i moći će

²⁶ *Ibid.*

²⁷ Aristotel *Ustav atinski* 57. 3 „Prizna li ko da je ubio, tvrdeći pri tome da je počinio ubistvo što ga zakon dopušta (kao na primer zatekavši preljubnika, ili ako je ne znajući u ratu ubio svog sugrađanina, ili ako je ubio nekog na atletskom borilištu), njemu će biti suđeno kod Delfinijuma.“ (Aristotel prema P. Jevremović, 1997, str.78).

da nastavi svoj život u miru (Platon prema B. Pavlović, 1990). Međutim, ako ubica ne izvrši taj obred čišćenja i uđe u hram tad porodica ubijenog ima pravo da ga tuži za ubistvo (Platon prema B. Pavlović, 1990). Kod nekažnjivih ubistava nije potreban obred čišćenja, jer se smatra da je ubica čist.

4. Zaključak

Institut atimije je jedinstven u antičkom pravnom sistemu, jer je njegov cilj unutrašnja zaštita polisa koja se ogledala kroz prizmu zaštite časti i morala. Sa današnje tačke gledišta, dela koja su se kažnjavala atimijom većim delom su privatnopravnog karaktera. Međutim, u antici podela na privatno i javno pravo, u obliku koji postoji u modernim pravima, nije postojala. Naročito je to bilo uočljivo u antičkoj Atini gde se smatralo da svaki građanin svojim postupcima i učešćem u političkom životu treba da doprinosi jačanju polisa, a onaj koji to ne bi činio nazivao bi se *idiotes*. Atimija je na početku svog razvoja bila, pre svega, običajno-moralnog karaktera. Zajednica bi odlučivala ko je ukaljao čast polisa i takvog bi stavljala van zakona. Izvršenje sankcija u arhaičnoj atimiji je bilo prepušteno pojedincu a ne polisima. Razlog leži u tome što u polisima u to doba još uvek nije bio dovoljno razvijen državni a ni pravni aparat. Od Solonovih reformi ta situacija se menja te i atimija dobija neki drugi oblik i postaje pravni a ne običajni institut. Međutim, precizno razdvajanje između arhaične i klasične atimije je vrlo teško izvršiti, jer su i u klasično doba prisutni relikti arhaične atimije u vidu instituta dozvoljenog ubistva. Razlika između atimije u arhaičnom smislu i dozvoljenog ubistva u klasičnom dobu jeste u tome da su slučajevi dozvoljenog ubistva imali zakonsko opravdanje i da se zloupotreba ograničavala pokretanjem procedure pred sudom Delfinijumom. Sem u slučajevima lekarske greške i ubistva na takmičenjima i bitkama, dozvoljena ubistva su bila prevashodno usmerena za zaštitu *oikosa* i opstanaka samog polisa, što je odlika i arhaične atimije. Stoga se ne bi trebalo govoriti o odvojenim fazama razvoja atimije (arhaična i klasična faza), već o evoluciji insituta atimije.

Literatura

1. Allen D. (2000). *The World of Prometheus: The Politics of Punishing in Democratic Athens*, New Jersey: Princeton University Press.
2. Andocides. engleski prevod Maidment K. J. (1968). *Minor Attic Orators in two volumes- Antiphon, Andocides*, London: William Heinemann Ltd.
3. Aristotel, prevod Jevremović P. (1997). *Ustav atinski*, Beograd: Plato.
4. Avramović S., „O podeli na javno i privatno pravo u grčkim polisima“, *Anali PFB* 1982/5
5. Avramović S., Stanimirović V. (2010). *Uporedna pravna tradicija*, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
6. *Demostenovi izabrani govori*, prevod Stjepan Senc (1914). Zagreb: Tisak i naklada knjižare L. Hartamana.
7. Demosthenes, engleski prevod DeWitt N.W., DeWitt N.J. (1949). *Demosthenes*, London: William Heinemann Ltd.
8. Demosthenes, prevod na engleski jezik Murray A. T.(1939). *Demosthenes*, London: William Heinemann Ltd. 1939.
9. Gligić S. (2014). *Istorijskoppravna analiza Antifontovih govora*, doktorska disertacija, Beograd: Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu.
10. Hansen M. H. (1978), *Apagoge, Endeixis and Ephegesis against Kakouroi, Atimoi and Pheugontes*, Odense: Odense University Press
11. Harison A. R. W. (1971). *The Law of Athens-Procedure*, Oxford:Oxford University Press
12. Homer, prevod Đurić M. (2002). *Odiseja*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
13. <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3A-text%3A1999.01.0144%3Aspeech%3D16%3Asection%3D47>
14. Isaeus, engleski prevod Forster E.S (1962). *Isaeus*,; London: William Heinemann Ltd.
15. Isocrates, engleski prevod Norlin G. (1980). *Isocrates in three volumes*, London: William Heinemann Ltd.
16. Kamen D. (2013). *Status in Classical Athens*, Princeton-Oxford: Princeton University Press
17. Lysias engleski prevod Lamb W. R. M. (1930). *Lysias*, London: William Heinemann Ltd.
18. Lysias, engleski prevod Lamb W. R. M. (1930) *Lysias*, London: William Heinemann Ltd.
19. MacDowell D. (1978). *The law in Classical Athens*, London: Thames and Hudson LTD
20. MacDowell D. (1986). *Spartan Law*, Edinburg: Scottish Academic Press
21. MacDowell D. (1999). *Athenian Homicide Law in the Age of the Orators*, Manchester: Manchester University Press

22. Manville B., „Solon’s Law of Stasis and Atimia in Archaic Athens“, *Transactions of the American Philological Association* 110/1980
23. Platon, *Zakoni*, prema Pavlović B. (1990). Beograd: BIGZ, Beograd
24. Plutarch, prema, Perrin B. Cambridge (1914). *Plutarch’s Lives*, London: MA. Harvard University Press William Heinemann Ltd <http://www.perseus.tufts.edu/hopper/-text?doc=Perseus%3Atext%3A2008.01.0063%3Achapter%3D19%3Asection%3D4> 27. maj 2014.
25. Plutarh, prema Dukat Z. (1988). *Usporedni životopisi II*, Zagreb: ITRO August Cesarec
26. Plutarh, prema Đurić M. (1990). *Slavni likovi antike I*, Novi Sad: Matica srpska
27. Plutarh, prema Đurić M. (1990). *Slavni likovi antike II*, Novi Sad: Matica srpska
28. Swoboda H., (1905). *Beiträge zur griechischen Rechtsgeschichte*, Weimar: Hermann Böhlhaus Nachfolger
29. Tukidid, prema Obradović D. (2010). *Peleponeski ratovi*, Beograd: Admiral Books,
30. Hyde W.W., “The Homicide Courts of Ancient Athens“, *University of Pennsylvania Law Review and American Law register*, 66/1918, 339–341.

THE EVOLUTION OF ATIMIA IN ANCIENT GREEK LAW

SUMMARY: Atimia is most often understood as the loss of honour or civic rights. Atimia existed in most civic states in Ancient Greece, reaching the height of its power in the Athenian democracy. Most sources cite two stages in the development of atimia: archaic and classical atimia. Archaic atimia involved outlawry, while the classical atimia meant disenfranchisement. However, there is no strict dividing line between the two stages. As relics of archaic atimia may be found in the stage of classical atimia, it is more accurate to discuss the evolution of this phenomenon, rather than the separate stages. The aim of this paper is to confirm this claim.

KEY WORDS: atimia, civic rights, Greek law, Athenian law, outlawry.